МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
СХІДНОУКРАЇНСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ ВОЛОДИМИРА ДАЛЯ

КАФЕДРА ЮНЕСКО
«ДУХОВНО-КУЛЬТУРНІ ЦІННОСТІ ВИХОВАННЯ ТА ОСВІТИ»

ДУХОВНІСТЬ ОСОБИСТОСТІ:
методологія, теорія і практика

Збірник наукових праць

Випуск 1 (112)

Київ, 2026

УДК 37.037
Д 85

ISSN online 2707-7292
ISSN 2220-6310

Рекомендовано Вченою радою Східноукраїнського національного університету імені Володимира Даля (протокол № 2 від 25.09.2026 р.)

Р е д а к ц і й н а к о л е г і я

Козьменко О. І. – доктор педагогічних наук, професор, професор кафедри філології та перекладу, Східноукраїнський національний університет імені Володимира Даля, МОН України (м. Київ, Україна) **(головний редактор); Смоліна О. О.** – доктор культурологічних наук, професор, професор кафедри господарсько-правових та суспільно-політичних дисциплін, Східноукраїнський національний університет імені Володимира Даля, МОН України (м. Київ, Україна); **Кузьміна С. Л.** – доктор філософських наук, професор, професор кафедри господарсько-правових та суспільно-політичних дисциплін, Східноукраїнський національний університет імені Володимира Даля, МОН України (м. Київ, Україна); **Адирхаєв С. Г.** – доктор педагогічних наук, професор, професор кафедри фізичної культури і спорту, Східноукраїнський національний університет імені Володимира Даля, МОН України (м. Київ, Україна); **Михайлюк В. П.** – доктор історичних наук, професор, професор кафедри історії, археології та туризму, Східноукраїнський національний університет імені Володимира Даля, МОН України (м. Київ, Україна); **Кабанець М. М. –** доктор педагогічних наук, професор, завідувачка кафедри мовної підготовки Навчально-наукового інституту бізнесу, адміністрування і права Державного вищого навчального закладу «Донецький національний технічний університет» Покровськ / Луцьк / Дрогобич, МОН України (м. Київ, Україна); **Сбітнєва Л. М.** – доктор педагогічних наук, професор, професор кафедри музичного мистецтва та хореографії факультету мистецтв Луганського національного університету імені Тараса Шевченка, заслужений працівник культури України, МОН України (м. Київ, Україна); **Совгіра С. В.** – доктор педагогічних наук, професор, професор кафедри біології та хімії Уманського національного університету, МОН України (м. Київ, Україна); **Кармен Торос** – доктор філософії, професор з соціальної роботи, Школа управління, права та суспільства, Талліннський університет, Таллінн, Естонія; **Міндова Л. Л. –** доктор філософії, доцент, Інститут балканістики та Центр тракології Болгарської академії наук, Софія, Болгарія.

Збірник наукових праць «Духовність особистості: методологія, теорія і практика» внесено до переліку наукових фахових видань України, в яких можуть публікуватися результати дисертаційних робіт на здобуття наукових ступенів доктора і кандидата наук (затверджено наказом Міністерства освіти і науки України від 02.07.2020 № 886, кат. Б).

Журнал включено до Міжнародної бази даних Ulrich's Periodical Directory (2013 р.), повнотекстової бази даних Open Academic Journals Index (2014 р., CGIJ OAJI – 0.350), Google Scholar (2014 р., h-індекс 2021 – 17), Національної бібліотеки України ім. В. І. Вернадського (2008 р.), Міжнародної наукометричної бази даних Index Copernicus International (ICI 2020 – 82.37).

Офіційний сайт збірника: https://journals.snu.edu.ua/?journal=DOMTP_SNU&page=index

Д 85 **Духовність особистості: методологія, теорія і практика**: збірник наукових праць / Гол. редактор О. І. Козьменко. Вип. 1(112). Київ: вид-во СНУ ім. В. Даля, 2026. 356 с.

У збірнику висвітлюються актуальні питання методології, теорії й практики розвитку духовної культури особистості в сучасних соціокультурних умовах.

Матеріали збірника можуть бути використані науковцями в галузі педагогіки та психології духовності, аспірантами, педагогами-практиками.

Статті прорецензовано членами редакційної колегії.

© Східноукраїнський національний університет імені Володимира Даля, 2026

MINISTRY OF EDUCATION AND SCIENCE OF UKRAINE
VOLODYMYR DAHL EAST UKRAINIAN NATIONAL UNIVERSITY
UNESCO CHAIR «SPIRITUAL AND CULTURAL VALUES OF UPBRINGING AND EDUCATION»

SPIRITUALITY OF A PERSONALITY:
Methodology, Theory and Practice

Collection of Scientific Papers

Issue 1 (112)

Kyiv, 2026

UDC 37.037
D 85

ISSN online 2707-7292
ISSN 2220-6310

Recommended by the Academic Council of Volodymyr Dahl East Ukrainian National University (Record of Meeting No 2, 25.09.2026)

E d i t o r i a l B o a r d

Kozmenko O. I. – Doctor of Pedagogical Sciences, Professor, Professor at the Department of Philology and Translation, Volodymyr Dahl East Ukrainian National University, Ministry of Education and Science of Ukraine (Kyiv, Ukraine) **(Editor-in-Chief); Smolina O. O.** – Doctor of Cultural Studies, Professor, Professor at the Department of Economic, Legal and Socio-Political Disciplines, Volodymyr Dahl East Ukrainian National University, Ministry of Education and Science of Ukraine (Kyiv, Ukraine); **Kuzmina S. L.** – Doctor of Philosophical Sciences, Professor, Professor at the Department of Economic, Legal and Socio-Political Disciplines, Volodymyr Dahl East Ukrainian National University, Ministry of Education and Science of Ukraine (Kyiv, Ukraine); **Adyrkhaiev S. H.** – Doctor of Pedagogical Sciences, Professor, Professor at the Department of Physical Culture and Sports, Volodymyr Dahl East Ukrainian National University, Ministry of Education and Science of Ukraine (Kyiv, Ukraine); **Mykhailiuk V. P.** – Doctor of Historical Sciences, Professor, Professor at the Department of History, Archaeology and Tourism, Volodymyr Dahl East Ukrainian National University, Ministry of Education and Science of Ukraine (Kyiv, Ukraine); **Kabanets M. M.** – Doctor of Pedagogical Sciences, Professor, Head of the Department of Language Training, Educational and Research Institute of Business, Administration and Law, Donetsk National Technical University, Ministry of Education and Science of Ukraine (Pokrovsk / Lutsk / Drohobych, Ukraine); **Sbitnieva L. M.** – Doctor of Pedagogical Sciences, Professor, Professor at the Department of Musical Arts and Choreography, Faculty of Arts, Luhansk Taras Shevchenko National University, Honored Worker of Culture of Ukraine, Ministry of Education and Science of Ukraine (Kyiv, Ukraine); **Sovhira S. V.** – Doctor of Pedagogical Sciences, Professor, Professor at the Department of Biology and Chemistry, Uman National University, Ministry of Education and Science of Ukraine (Kyiv, Ukraine); **Karmen Toros** – PhD, Professor of Social Work, School of Governance, Law and Society, Tallinn University, Tallinn, Estonia; **Mindova L. L.** – PhD, Associate Professor, Institute of Balkan Studies and Centre of Thracology, Bulgarian Academy of Sciences, Sofia, Bulgaria.

The Collection of scientific papers "Spirituality of a Personality: Methodology, Theory and Practice" is included into the List of scientific professional editions of Ukraine in which the results of theses on obtaining the scientific degrees of Doctor and Candidate of Pedagogical Sciences are published (approved by the Law of the Ministry of Education and Science of Ukraine from July 02, 2020 № 886, category B).

The Collection is included to Ulrich's Periodical Directory (2013), Open Academic Journals Index (2014, CGIJ OAJI – 0.350), Google Scholar (2014, h-index 2021 – 17), V.I. Vernadsky National Library of Ukraine (2008), Index Copernicus International (ICI 2020 – 82.37).

Official web site of the collection: https://journals.snu.edu.ua/?journal=DOMTP_SNU&page=index

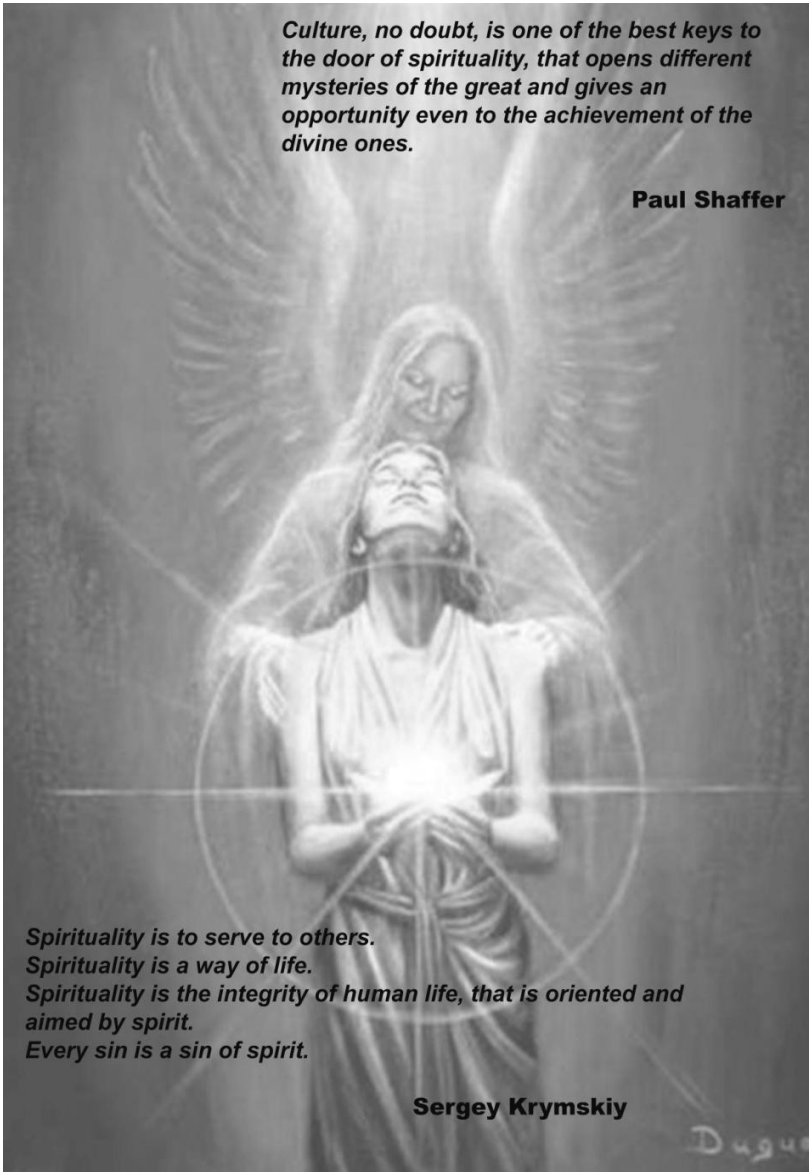
D 85 **Spirituality of a Personality: Theory, Methodology and Practice**: collection scientific papers / Editor-in-chief O.I. Kozmenko Issue 1 (112). Kyiv: Publishing House of the Volodymyr Dahl East Ukrainian National University, 2026. 356 p.

The Collection touches upon the issues of actual problems of methodology, theory and practice of development of a person's spiritual culture in modern social and cultural conditions.

The science officers, post-graduate students, and pedagogues-practitioners in the field of pedagogy and psychology of spirituality can use the materials of the collection.

Papers of the collection are reviewed by the members of the Editorial Board.

© Volodymyr Dahl East Ukrainian National University, 2026

Culture, no doubt, is one of the best keys to the door of spirituality, that opens different mysteries of the great and gives an opportunity even to the achievement of the divine ones.
Paul Shaffer
Spirituality is to serve to others.
Spirituality is a way of life.
Spirituality is the integrity of human life, that is oriented and aimed by spirit.
Every sin is a sin of spirit.
Sergey Krymskiy

ISSN online 2707-7292 ISSN 2220-6310
DOI: 10.33216/2220-6310/2026-112-1-237-252
УДК 78.03(477)

РОЗВИТОК УКРАЇНСЬКОЇ МУЗИЧНОЇ КУЛЬТУРИ В ЕПОХУ СЕРЕДНЬОВІЧЧЯ

Л. М. Сбітнєва
ORCID iD: https://orcid.org/ 0009 0000 9992 397X
О. Ф. Сбітнєва
ORCID iD: https://orcid.org/0000-0002-2201-2120

У статті здійснено аналіз розвитку української музичної культури, яка займала вагоме місце у культурно-мистецькому просторі України та впливала на формування художніх смаків української молоді в епоху Середньовіччя. Наголошено, що українська музична культура зародилася в далекому історичному минулому.

Досліджено, що Київська Русь досягла особливо високого політичного і культурного розквіту в XI столітті при князях Володимирі та Ярославі. Значення цього періоду в історії культури українського народу є надзвичайно важливим, адже саме в цей час були закладені основи розвитку літератури, архітектури та музичного мистецтва. Як один з важливих компонентів суспільної культури, музика була тісно пов'язана з культурою і побутом народу.

Наголошено, що вже в ті часи в Київській Русі почало розвивалося професійне музичне мистецтво, яке, окрім зразків народної творчості, вміщувало церковну музику і музику княжих дворів. Музичній освіченості стало надаватися велике значення.

Доведено, що найбільш популярним видом музичної народної творчості була народна пісня. Вже в часів Київської Русі в українській культури була широко розповсюджена інструментальна танцювальна музика. Світське музикування почало розвиватися в українському суспільстві починаючи з XV-го століття. Виникнення багатоголосного співу у XVI-му столітті в Україні сприяло початку систематизації, упорядкування основ співочого мистецтва та інтенсивній творчій діяльності. Професійна музика XV століття

зосереджувалася у важливих культурних містах того часу - Львові, Києві та інших. Показано, що в епоху Середньовіччя художня культура становилася одним із визначальних чинників прогресу суспільства. Накопичувались й узагальнювались мистецькі надбання, розвивалося професійне музичне мистецтво. Художні традиції Київської Русі, змінюючись та збагачуючись, продовжували розвиватися на протязі декілька століть.

Ключові слова: *українська музична культура, Київська Русь, епоха Середньовіччя, народні пісні, церковний спів, братські школи, київський розспів, партесний спів. музична культура, музична освіта, культурно-мистецький простір, музичні традиції, музична творчість, композитори*

Постановка проблеми у загальному вигляді та її зв'язок з важливими науковими та практичними завданнями. У XXI столітті ми розуміємо, що потреба національної самоідентифікації актуалізують питання цілісного осмислення шляхів розвитку культури як рівноцінної частки духовних надбань світу. Створення цілісної картини національної культури потребує дослідження її компонентів в усьому різноманітті особливостей. Реалії XXI століття у багатьох сферах культури характеризується спалахом зацікавленості і до мистецьких надбань України в різні періоди. Сучасне дослідження музичної культури українського народу буде сприяти адекватному усвідомленню національних ознак української культури загалом та стимулювати розвитку і оновленню давніх традицій, забезпечувати ефективність функціонування культуротворчих процесів та запобігати нівелюванню української культури.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Аналіз джерел культурологічного, історичного та мистецького спрямування підтверджує, що вітчизняними та зарубіжними науковцями Л. Архимовичем, М. Гордійчуком, М. Грінченко, О. Зінькевичем, Л. Кияновською, С. Лисецьким. Л. Масол, О. Михайличенком, О. Ніколаєвою, О. Олексюк, В. Орловим, М. Осєннєвою, О. Отич, Г. Падалкою, О. Ростовським. Т. Танько, А. Терещенко та іншими досліджено окремі питання історії розвитку музичного мистецтва в Україні, творчість відомих українських композиторів, розвиток музично-освітньої системи і масового музичного виховання дітей та молоді.

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми, котрим присвячується означена стаття. стаття. Напрацювання вищезгаданих та інших дослідників створюють надійну теоретико-методологічну базу для проведення власного наукового пошуку. Водночас аналіз наукової літератури засвідчив, що проблема розвитку української музичної культури епохи Середньовіччя, її значущість не є повністю

дослідженою. Потребують глибшого теоретичного осмислення процеси становлення ранніх форм професійного музикування, ступінь регіональної самобутності музичної мови Київської Русі й Галицько-Волинської держави. Відсутність цілісної наукової ретроспективи цього епохального періоду перешкоджає повному розумінню витоків національної музичної традиції, що й зумовлює необхідність проведення цього дослідження.

Мета цієї статті – дослідження розвитку української музичної культури в епоху Середньовіччя.

Виклад основного матеріалу дослідження. Українська музична культури зародилася в далекому історичному минулому і була тісно пов'язана з культурою і побутом українського народу. Найбільш початкові відомості про східнослов'янські племена відносяться до початку нашої ери. Так, ще в IV-VI століттях вже було відомо про «антів», а пізніше у VII-VIII століттях про «роси». Саме від цієї назви пізніше і виникла назва «Русь». Археологічні знахідки (скульптурні зображення, різноманітні прикраси з бронзи і срібла) впевнюють у тому, що вже в ці часи існувало досить розвинене мистецтво, яке відображало картини побуту та релігійно-язичні уявлення давніх українців. Світогляд давніх українців був в значній його частині міфологічним і весь навколишній світ сприймався ними в образах, які і наділялися людськими якостями. Важливе місце в міфології належало сонячному божеству, яке було представлено як «Дажбог», «Хорс», «Купала», «Ярило». Вся навколишня природа була, за уявленнями давніх слов'ян, духами, які допомагали людям в їх трудовій діяльності. Давні українці поклонялися матері-землі, вогню, лісам, полям, нивам, річкам, камінню тощо. В українських сім'ях дітей з раннього віку заохочували до співу, музики, танців. Витоки колискових пісень, в яких формувалися такі якості як чесність і доброта, працелюбність та відношення до своїх батьків, йдуть до нас з глибини століть. Усі вірування людини були спрямовані на навколишній світ з практичною метою заставляти природу допомагати людству.

Київська Русь з центром у Києві як держава, була сформована у IX столітті, але особливо високого політичного і культурного розквіту вона досягла в XI столітті при князях Володимирі та Ярославі. Значення цього періоду в історії культури українського народу є надзвичайно важливим, адже саме в цей час були закладені основи розвитку літератури, архітектури та музичного мистецтва. Вже в ті часи в Київській Русі почало розвивалося професійне музичне мистецтво, яке, окрім зразків народної творчості вміщувало церковну музику і музику княжих дворів (гуслярі та співаки) та ярмаркове музикування скоморохів.

Відомо, що з того часу в Київській Русі починали розвиватись мистецтва та книжна освіта. За столом київських князів гостей забавляли музикою. Уцілілі останки будов XI та XII століть в давніх містах Київської Русі, на фресках і мозаїках в храмах викликають і досі захват.

У 988 році відбулося «хрещення Русі», яке мало важливі наслідки для політичного та культурного розвитку держави. Адже ця подія сприяла зміцненню зв'язків з центрами світової культури, сприйманню спільнотою візантійської освіченості. В стародавньому Густинському літописі повідомляється про те, що Київський князь Володимир привіз у Київ з Корсуня митрополита, єпископа, священика і болгарських співаків. В цей час будувалися по всій країні церкви, при яких створювалися школи. В школах співу приділялося значна увага, адже це розцінювалося як підготовка дітей до участі в церковних церемоніях. Церковний спів, створюючи емоційну ситуацію, значно впливав на свідомість віруючих.

З X століття виникає культова музика. Запроваджується особлива система нотації (кондакарна та крюкова), а при монастирях організуються співочі школи. Але слід сказати, що взяті нові традиції церковної європейської культури, стилістичні принципи і форми візантійського церковного співу стали поєднуватися з самобутніми традиціями національної культури, культова музика під впливом народної пісенної культури стала набувати своєрідні національні риси (так званий київський розспів, близький до української народної пісні).

В розвитку культової музики в Україні позивним фактором була діяльність релігійно-національних організацій – братств, які сприяли інтенсивному розвитку шкільної освіти. В церковнопарафіяльних школах, де діти отримували початкову освіту церковнослов'янському письму та богослужбовому співу навчали дяки. М. Аркас впевнює, що діяльність братських шкіл була багатогранною – вони організовували роботу друкарень, займалися перекладом латинських і польських священних книжок, друкували букварі та абетки задля українських школярів та інше (Аркас, 1994).

На фресках Софіївського собору у Києві можна побачити музиканта з струнним смичковим інструментом (попередником віоли), декілька виконавців, які грають на духових та щипкових інструментах. Існує думка, що виконавцями на святах часто були самі гості, але в той час в Київській Русі вже почали з'являтися і професійні музиканти. На фресках київського Софіївського собору (XI ст.) збереглися зображення музичних інструментів того часу (гуслі, сопелі, роги, тарілки, труби, бубни та ін.). В літописах збереглися імена придворних співаків (Боян, Митуса, Ор).

В Київській Русі отримали значний розвиток традиції героїчної піснетворчості, які були наповнені патріотичними почуттями, пафосом боротьби за незалежність. Ці традиції знайшли своє відображення в яскравій поемі кінця XII століття, де розповідається про похід проти половців у 1185 році. Легендарну славу мав Боян (друга половина XI століття), про якого згадується в «Слово о полку Ігоревім» та Митусь в Галицько-Волинському князівстві. З історичних пам'яток нам відомо, що під час прийому іноземних послів також використовувалася музика. У літописах згадується про «веселих людей», скоморохів, народних співаків та виконавців на простих музичних інструментах, без яких не відбувалися різні свята.

Художній наслідок Київської Русі високо оцінюється. Пам'ятки київської архітектури, живопису і літератури стали зразками для послідовників в інших краях.

Після прийняття християнства, коли було завершено будівництво Софіївського собору (1051), князем Ярославом було запрошено з Греції вчителів церковного співу, співаків болгарського та грецького походження. Відомо, що в Десятинній церкві в Києві існував великий хор та школа для навчання церковного співу.

Вже з часів Київської Русі розвивалося професійне музичне мистецтво. В період князювання Володимира і Ярослава виникає таке поняття як «співацькі князі і княгині», друкуються перші співочі книги. Музичній освіченості в державі приділяється все більше уваги, а в школах і монастирях вже починає викладатися церковний спів, було збудовано собор Святої Софії в Києві, де, як відомо, була відкрита перша Палацова школа, відкривалися школи та бібліотеки. На розвиток хорової культури України і становлення української вокальної школи значний вплив здійснювала Києво-Печерська Лавра, де і почала розвиватися співоча культура України (Кияновська, 2009).

Церковний спів Київської Русі спирався на традиції візантійської культури, але з часом почав формуватися власний духовний спів, який стали називати київським розспівом. На сюжети з Біблії, Псалтиря та інших церковних книг створювалися псальми, які швидко розповсюджувалися в церковній практиці монастирів і храмів.

Київська Печерська Лавра ставала з часом творчим середовищем в розвитку церковного співу та розкритті таланту багатьох співаків і композиторів. З літописів відомо про піснетворця Стефана, керівника хору в Печерському монастирі. Дослідження науковців щодо пам'яток нотного письма у XI - XII століттях дають можливість вважати, що церковний спів в ті часи був одноголосним та мав декламаційний характер виконання. Музичні знаки для запису називали знаменами, які розділялися на

кондакарні (дрібні) та стовпові (великі знаки). Пізніше музичні знаки стали називатися крюками (Михайличенко, 2007).

Можна вважати, що візантійські зразки духовної музики стали основою для розвитку київського розспіву, основною формою церковного співу в XII столітті, часи найбільшого розквіту Київської Русі. Кожен тиждень мав свій глас (мелодію). Коли всі вісім завершували співати, то розпочинали знову, і тому така система співу у церкві називалася осьмогласієм. Таким чином, можна вважати, що в Київській Русі музичне життя було насиченим і поступово розвивалося.

Татаро-монгольське іго на певний час взагалі призупинило суспільний розвиток в країні. Лише в Галицько-Волинським князівстві поступово примножувалась культура.

В епоху Середньовіччя, коли церква була панівною культурною силою, спів виконував значну роль в церковному дійстві (слід пам'ятати, що всі мистецтва починали розвиватися в церкві). Емоційна насиченість церковного хорового співу полягає в органічному поєднанні тексту і мелодії з художнім середовищем і культовим обрядом, у створенні досить складного релігійного художньо-культового образу, який є унікальним, впливає на усі грані почуттєвої сфери особистості.

Значну роль у формуванні українського співацького мистецтва і розвитку національної музичної культури в епоху Середньовіччя відігравали церковні хори, які виконували твори, написані тільки на релігійні тексти.

З історичних свідчень нам відомо про мистецький талант українців, скарби народної творчості та церковної музики, які впливали на формування естетичних уявлень українців. Давні пам'ятники культури свідчать про значущість пісенної творчості в житті народу, вона була невід'ємною частиною самого життя, супроводжувала усі події – як радісні, так і сумні. Розвинута форма побутових обрядів обов'язково включала в себе спів.

Найбільшим скарбом української музичної культури стала народна пісня, яка відбиває тернистий шлях українського народу. З давнини Україна славилася своїми піснями, які відрізнялися виключною виразністю і мелодійністю, багатством жанрів – трудові, побутові, які пов'язані з календарем (веснянки, колядки, щедрівки, купальські пісні) та обрядово-побутові (ліричні, колискові, весільні, погребальні плачі). Календарні та обрядові свята, які були тісно пов'язані з трудовою діяльністю українців, викликали в молоді почуття пошани до праці, навколишньої природи, людей. Новорічні пісні, різдвяні колядки та щедрівки співала молодь господарям з побажанням здоров'я, щастя, багатства тощо. У веснянках (хорових піснях) органічно взаємодіяли слово, рух і мелодія. На літнє свято в день Івана Купала виконувалися пісні, в яких були присутні мотиви кохання. Восени

завершувалися сільськогосподарські роботи і взимку парубки та дівчата починали збиратися на вечорницях, на яких влаштовувалися застілля з піснями й танцями. На весіллях виконувалися весільні ліричні пісні з яскравими художніми образами (Кирчів, 1992).

Особливе значення в розвитку хорового мистецтва українського народу відіграє народно-поетичний пісенний матеріал, який володіє неповторною образною стихією, всебічно впливає на розвиток естетичних почуттів, розуміння художніх образів творів та розвиток музичних здібностей та співочого голосу. Поетичний зміст вокально-хорових творів розкриває всебічно картину народного життя, красу природи, переживання та сподівання кожної людини, самобутній уклад та багатовікові традиції українського народу, якого вабили образи зоряного неба, сонця, зміна пори року тощо.

Народні пісні викликають інтерес до декоративно-прикладного мистецтва, української вишиванки та створюють в уяві ліричну картину українського пейзажу. В яскравій, поетичній мові художніх образів хорових народних пісень відбито органічну близькість людини і навколишньої природи, а історія народу, побут, характер, тонкі відтінки переживань відбито ясно і велично.

Українська народна пісня з її яскравим змістом і чарівною мелодійністю є одним із найкращих і найбагатших проявів духовних рис нашого народу. В її образах відбито різноманітні інтереси, характер, переживання, почуття і побут. А музичні образи дитячих українських пісень з їх чарівною химерністю пісень-казок малюють перед дитячою уявою неповторний світ образної стихії, мотиви і сюжети малюють проникливу людяність, неприхований ліризм, іноді лукавий гумор.

Більш пізніше з'являються історичні пісні, кобзарські думи та інші. Більшості давніх народних пісень притаманні мелодійно-наспівний склад, куплетна форма. Похоронним плачам у кобзарським думам більш присутній речитативно-декламаційний склад. Жартівливі пісні були близькі за ритмом до танцювальних. Мелодичний об'єм старовинних наспівів - кварта, квінта, а більш пізніше – октава і вище. Характерною особливістю хорових пісень є розвинута форма підголосочної поліфонії з наявністю імпровізаційності в партії верхнього голосу.

Носіями народної професійної музики були подорожуючі по країні музиканти-співаки – кобзарі і лірники, які супроводжували свій спів грою на кобзі (бандурі) і лірі. Під час селянських війн та в період народно-визвольної війни 1648-54 років кобзарі самовіддано служили своїм мистецтвом народу, піднімаючи його на боротьбу. В репертуар кобзарів входили думи, історичні, сатиричні, жартівливі та побутові пісні. Лірники виконували духовні пісні та

канти. Вже в XIX столітті прославився кобзар О. Вересай, який виконував такі зразки народної творчості, як думи «Про Хведора Безрідного», «Про трьох братів з Азова», «Про вдову і трьох синів» та інші.

Здавна в українській культури була широко розповсюджена інструментальна танцювальна музика. До складу типового інструментального народного ансамблю «Троїста музика» входили скрипка, басоля, бубон (або цимбали). Відомо також про такі народні духові інструменти українців як трембіта, теленка, денцівка, флояра, сопілка, дуда (коза) та інших.

Розвинута форма побутових обрядів включала в себе різні види мистецтв – спів, танці, гру на простих музичних інструментах, елементи театралізованого дійства. Про роль музики та хореографії говорять давні пам'ятки образотворчого мистецтва. Наприклад, в одному з скарбів VI століття, знайденому на Київщині, було знайдено декілька вилитих срібних зображень чоловіка, який танцює. Аналогічний тип малюнка на сорочці досі зустрічається в сучасній українській одежі.

Українська культура починає значно підноситися з другої половини XV століття. Церковна творчість в цей час залишалася найбільш важливою часткою професійного музичного мистецтва. Київський розспів почав називатися знаменним розспівом. З XVI століття стало відомо про запровадження так званого «київського знам'я», тобто запису нот на п'яти лінійках. Слід зазначити, що така форма запису, відома як система осьмогласія довгий час зберігалася в богослужінні. Відомо також, що в церквах і монастирях зберігалися рукописні книги Ірмолой, в яких стараннями освічених монахів збиралися до цієї книги мелодії богослужіння.

Згодом, під впливом християнської релігії, в народній творчості почали з'являтися псальми, художніми образами в яких ставали події, взяті з Біблії, Псалтиря та інших книг (Кияновська, 2009).

Світське музикування почало розвиватися в українському суспільстві починаючи з XV-го століття. Виникнення багатоголосного співу у XVI-му столітті в Україні сприяло початку систематизації, упорядкування основ співочого мистецтва та інтенсивній творчій діяльності. Ці процеси сприяли подальшому розвитку хорового професійного мистецтва, основними жанрами у XVII-му столітті були партесні концерти, канти, псальми, одноголосні пісні з інструментальним супроводженням.

Професійна музика XV століття зосереджувалася в братських школах Острозькій та Києво-Могилянській академіях. З часом все більшого значення набувала Києво-Могилянська академія, відкрита Петром Могилою. Музика входила до обов'язкових наук, які вивчали в братських школах. В

академіях учні окрім співу церковних творів вивчали й світські твори, які були написані для різних святкових подій.

Кількість братських шкіл у XVI столітті швидко зростала в містах Львівської Перемишльської, Холмської єпархій, згодом, у XVII столітті вони почали організовуватися і в інших містах України. «Мусика» (як тоді її називали) або вокальний спів був одним з важливих дисциплін того часу в школах Львова, Києва і Луцьку. Навчальними посібниками були співочі книги Ірмологіони. Відомо, що поява першої друкованої нотової книжки «Ірмологіон» у Львові в 1707 році стала важливою подією в українській церковній музиці (Крип'якевич, 2002).

Завдяки діяльності братств у другій половині XVI століття зароджується партесний багатоголосний спів, який замінив одноголосний церковний спів та була запроваджена п'ятилінійна нотація. Існує думка, що перші посібники для навчання співу з'явилися в першій половині XVII століття. Їх автори залишилися невідомими. В роботі невідомого автора «Что есть мусікія» автор знайомить читачів з основними правилами релятивної нотації. В іншій роботі теж невідомого автора надаються основи музичної грамоти, гармонії, основи початкової композиції багатоголосся, поради щодо практичного освоєння техніки сольмізації. Композиції автора побудовані на інтонаціях українських дум і історичних пісень (Софіївська збірка, 1670-1680).

Розвиток партесного співу відбувався одночасно з розповсюдженням п'ятилінійного нотного запису, «київського знамені». Він складався з декількох голосів «партій». У XVI столітті багатоголосний партесний спів поширюється в церковнопарафіяльних школах, в яких діти навчалися не тільки церковнослов'янському письму але й богослужбовому співу. Існують історичні джерела, з яких нам стає зрозумілим, що в школах того часу користувалися музично-теоретичними працями західноєвропейських авторів, наприклад, посібник Йоганна Шпангенберга «Питання музики для вжитку Нордгаузенської школи або як легко і правильно навчати молодь співів» (Віттенберг, 1542 р.) та роботи інших авторів. Поступово в українських православних церквах почали діяти багатоголосні хори під керівництвом досвідчених хорових диригентів (Михайличенко, 2007).

Теоретичні засади партесного співу були викладені в трактаті «Буквар -граматика співу мусікійського» (близько 1630 року) українського композитора і теоретика М. Дилецького, яка була надрукована у 1677 р. В ній викладено основи теорії музики, контрапункту. Пізніше теоретичні положення партесного співу розвивалися в роботах Гавалевича, Завадського, Пікулицького, Колядчина, Бишевського та інших.

Перші публікації мелодій українських народних пісень з'явились у другій половині XVIII століття в пісенних збірках В. Трутовського (1776-1795), І. Прача (1790), а перші публікації народної інструментальної музики в збірці «Музыкальные увеселения» (1774, танцювальна мелодія «Дергунець»).

Спочатку існував знаменний спів але згодом почав запроваджуватися партесний. Також в братських школах викладали музичну грамоту. Існують відомості, що вчитель, який викладав спів в братських школах, був і керівником хору. Учні, яких відбирали для співу в хорі, не тільки отримували платню, але й забезпечувалися харчами та одягом.

В Україні з XVI століття стали розповсюджуватися і школи нового типу, де початкова освіта поєднувалася з освітою вищого ступеня. Однією з перших була заснована Острозька слов'яно-греко-латинська колегія (1576 р.), з якої згодом було випущено багато відомих політичних діячів того часу і освітян. Так саме в Острозькій колегії навчався Петро Сагайдачний, який відігравав значну роль у розвитку українського суспільства. В колегії діяла друкарня, завдяки якій ми маємо такі важливі історичні пам'ятки українського письменства. Саме Острог був відомим центром традиційної музичної культури, в якому виник «острозький наспів». В шкільну програму обов'язково входила музика.

У розповсюдженні партесного співу значку роль відігравала Києво-Печерська Лавра, тому згодом такий спів став називатися «лаврським». Хорові багато частинні твори та релігійні теми стали основним жанром партесного співу. Учні братських шкіл вивчали не лише церковну музику, але й світські твори для привітання гостей, які відвідували школи, для театральних декламацій в «шкільних драмах», які були важливою частиною музично-естетичного виховання учнів. Музика, яка складалася з кантів, коляд, псалмів, вміщувала в себе елементи народної пісні, була важливою часткою «шкільних драм». Це свідчило про взаємодію народної та церковної музики. У XVII столітті розпочався процес розповсюдження кантів і псалмів.

Вважається, що з XVII століття розпочинається період художньої обробки українських народних пісень. Канти виконувалися не тільки в церкві, але були й частиною вертепів, шкільних урочистостей тощо. Кантами називалися багатоголосні пісні філософського, любовного та жартівливого змісту, які писалися найчастіше вихованцями академій і братських шкіл, студентами семінарій і університетів на релігійні тексти (від латинського «cantare» - спів).

Але спочатку канти не мали права виконуватися в церкві. Згодом вони ставали все більш популярними та стали виконуватись не лише у вертепах (народно-різдвяні драми), урочистостях, але й у церквах. Всім відомий кант

«Ой, під вишнею, під черешнею», використаний І. Котляревським у його творі «Наталка Полтавка» та який має повчальний характер та проповідує важливі людські цінності. Вважаємо, що художня цінність кантів впливала на творчість українських композиторів більш пізніх епох. Канти як частково професійний жанр, відігравали значну роль в розвитку української музики XVII століття.

Талановитим та найвідомішим українським музикантом XVII століття був Микола Дилецький. Твори видатного українського композитора Миколи Дилецького стали відомими зразками партесного концерту, а його працю «Граматика мусікійська», в якій учений-теоретик досліджував значення музичного мистецтва в духовному розвитку людей, можливості створення в музичному творі відтінків характерів людини, відносять до кращих праць в галузі філософської і естетичної думки того часу. Роботи М. Дилецького «Мусікійська граматика» та «Спосіб до заправи дітей» стали першими посібниками для вчителів співу.

У XVII столітті значну роль у розвитку українського музичного мистецтва стали відігравати Острозька, Києво-Могилянська академія, музичні класи при колегіумах і університетах. Острозька академія, це була перша академія, яка була заснована у 1574 році Константином Острозьким у місті Острозі. В 1631 році Петром Могилою була заснована Києво-Могилянська академія, яка відігравала вагому роль в розвитку не тільки духовної, наукової, але й мистецької культури української держави. Перша в Україні «Співоча школа» була відкрита у 1738 році в місті Глухові, де отримали музичну освіту багато відомих українських музикантів, композиторів, співаків**.** Музику також викладали в Київській Академії та колегіумах. При магістратах і ратушах функціонували духові оркестри, також існували хори і театри в садибах поміщиків. Вихованцями Києво-Могилянської академії були відомий український філософ Г. С. Сковорода (1722-1794), який створив перші зразки світської ліричної пісні, відомий композитор у жанрі духовної музики А. Л. Ведель (1767-1806) та інші. Історичні джерела свідчать про те, що в академії існував хор, оркестр. Навіть у Запорізькій Січі, суровій воєнній спільноті, існувала традиція музичних занять з здібними хлопчиками, яких вчили співати та грати на музичних інструментах. В походи запорізькі козаки йшли з виконавцями на трубах і бубнах, а свої свята і перемоги в Запорізькій Січі відзначали з музикою і танцями.

У Києві, Кам’янець-Подільському, Львові та інших містах почали створюватися цехові об’єднання міських музикантів, завдяки чому почала широко розвиватися світська музика. Значний вплив на розвиток української музичної культури здійснювали своєю творчістю композитори

М. Березовський (1745-1777), Д. Бортнянський (1751-1825). Відомими музикантами-виконавцями того часу були гусліст В. Трутовський (1740-1810), бандурист Т. Білоградський, співачка Є. Білоградська та інші.

Відомо, що у XVIII столітті в помістях знаті поміщиків створювалися кріпосні оперні трупи, хори, симфонічні і рогові оркестри, діяльність яких мала велике значення для розвитку музичної культури в Україні.

Композиторами М. Березовським (1745-1777), Д. Бортнянським (1751-1825) та А. Веделем (1772-1808) були створені відомі у всьому світі духовні хорові твори. Творча спадщина композиторів «золотої доби українського музичного мистецтва є значною та різноманітною за художніми образами і вона впродовж часу поширювалась світом та набувала широкої популярності серед прихильників музичного мистецтва.

Висновки і перспективи подальших досліджень.

Музика завжди займала значне місце в житті та побуті українського народу. Можна вважати, що з української музичної народної творчості, з народної пісні розпочинається як історія українського народу так і історія української музики. Музична культура займала вагоме місце у культурно-мистецькому просторі Середньовіччя України та впливала на формування художніх смаків молоді. Це невід'ємна складова культури України і вона поєднувала в собі загальнонаціональні та регіональні особливості. Не викликає сумнівів, що художні традиції Київської Русі, змінюючись та збагачуючись, продовжували розвиватися на протязі декілька століть. Важко переоцінити значення української народної пісні у формуванні естетичних уявлень давніх українців про красу, моральні цінності.

Свої давні традиції має українське хорове виконавство, творчі можливості якого завжди відображали тернистий шлях історії, надії і сподівань українського народу.

Історичний розвиток української співочої культури в часи Середньовіччя завершується блискучим періодом у XVIII столітті, яке увійшло в історію розвитку музичної культури як «золота доба української музики». М. Березовський, Д. Бортнянський, А. Ведель, М. Дилецький своєю творчістю сприяли розвитку не тільки українського, але й світового хорового мистецтва. Таким чином, творча діяльність талановитих українських композиторів епохи Середньовіччя викликає значний інтерес у сучасних дослідників. Питання розвитку жанрів музичного мистецтва, впливу творчості композиторів на розвиток культури українського народу, формування світогляду молоді виступають актуальною проблемою сучасних музикознавчих досліджень.

Література

1. Аркас М. Історія України-Русі. Одеса: Маяк, 1994. 286 с.
2. Історія української культури / За загал. ред. І. Крип'якевича. 4-те вид., стереотип. К.: Либідь. 2002. 656 с.
3. Історія української музики : у 7 т. / НАН України, ІМФЕ ім. М. Т. Рильського ; редкол.: Г. А. Скрипник (голова) та ін. Київ, 2016. Т. 1, кн. 1 : Від найдавніших часів до XVIII століття. Народна музика / О. В. Богданова, С. Й. Грица, Р. Д. Гусак, Є. В. Єфремов та ін. ; редкол. тому: О. Ю. Шевчук (відп. ред.), Б. М. Фільц (відп. ред.), О. П. Прилепа (відп. секр.), О. М. Летичевська (відп. секр.). 440 с.
4. Кирчів Р. Цінна пам'ятка української етнографії та фольклористики. НАН України, Ін-т народознавства. К.: Наукова думка. 1992. С. 8-25.
5. Кияновська Л.О. Українська музична культура : навч. посіб. Львів: Триада плюс. 2009. 356 с.
6. Копиця М. Д. Епістологічні документи історії української музики: методологія, теорія, практика: дис. … д-ра мистецтвознав.: 17.00.03 / Нац. муз. акад. України ім. П. І. Чайковського. Київ, 2009. 480 арк.
7. Копиця М. Епістологія у лабіринтах музичної історії: монографія / Нац. муз. акад. України ім. П. І. Чайковського. Київ: Автограф, 2008. 528 с.
8. Корній Л. Історія української музики. Частина 1 (від найдавніших часів до середини XVIII століття): підручник. Київ-Харків-Нью-Йорк: вид-во М.П. Коць, 1996. 314 с.
9. Корній Л. П., Сюта Б. О. Українська музична культура. Погляд крізь віки. Київ: Музична Україна, 2014. 592 с.
10. Корній Л . П ., Сюта Б . О . Історія української музичної культури : підручник для студентів вищих навчальних закладів / До 100- річчя Національної музичної академії України імені П . І . Чайковського . К . : НМАУ ім . П . І . Чайковського , 2011. 736 с. : іл.
11. Культурологія: українська та зарубіжна культура : навч. посіб. / М. М. Закович, І. А. Зязюн, О. М. Семашко та ін. ; за ред. М. М. Заковича. 4-те вид., випр. і допов. Київ : Знання, 2009. 589 с. (Вища освіта XXI століття).
12. Михайличенко О.В. Музично-естетичне виховання дітей та молоді в Україні (ретроспективно-теоретичний аспект): монографія. 2-ге вид., доп і перероб. Суми: ВАТ «Сумська обласна друкарня», видавництво «Козацький вал». 2007. 356 с.
13. Огієнко І.І. Українська культура. Коротка історія культурного життя українського народу. К.: «Довіра», 1992. 141 с.
14. Софіївська збірка : архівні матеріали. № 127/381 [Музично-теоретичні трактати XVII–XVIII ст. : рукопис] // Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського.
15. Черкасов В. Розвиток музичної освіти у період Середньовіччя та Відродження. Наукові записки Кіровоградського державного педагогічного університету імені Володимира Винниченка. Серія : Педагогічні науки. 2014. Вип. 125. С. 13–17.
16. Цалай-Якименко О. Київська школа музики XVII століття / Наукове товариство ім. Т. Г. Шевченка. Київ; Львів; Полтава, 2002. 500 с.

17. Цалай-Якименко О. С. Київська школа музики XVII ст.: київське пініє, київська но та, київська граматика: автореф. дис. … д-ра мистецтвознав.: 17.00.03 / Національна музична академія України ім. П. І. Чайковського. Київ, 2004. 45 с.
18. Яковенко Н. М. Нарис історії середньовічної та ранньомодерної України. Київ : Критика, 2006. 584 с.

References

1. Arkas, M. (1994). *Istoriya Ukrayiny-Rusi* [History of Ukraine-Rus]. Maiak.(ukr).
2. Krypyakevych, I. (Ed.). (2002). *Istoriya ukrayins'koyi kul'tury* [History of Ukrainian culture] (4th ed.). Lybid (ukr).
3. Skrypnyk, H. A. (Ed.). (2016). *Istoriya ukrayins'koyi muzyky: u 7 t.* [History of Ukrainian music: in 7 vols.] (Vol. 1, Bk. 1). NAN Ukrayiny, IMFE im. M. T. Ryl's′koho (ukr).
4. Kyrchiv, R. (1992). Tsinna pam'yatka ukrayins′koyi etnohrafiyi ta fol'klorystyky [A valuable monument of Ukrainian ethnography and folkloristics]. In *NAN Ukrayiny, In-t narodoznavstva*. Naukova dumka (ukr).
5. Kiyanovs′ka, L. O. (2009). *Ukrayins'ka muzychna kul'tura* [Ukrainian musical culture]. Triada plyus (ukr).
6. Kopytsya, M. D. (2009). *Epistolohichni dokumenty istoriyi ukrayins'koyi muzyky: metodolohiya, teoriya, praktyka* [Epistolological documents of the history of Ukrainian music: Methodology, theory, practice] [Doctoral dissertation, National Music Academy of Ukraine named after P. I. Tchaikovsky] (ukr).
7. Kopytsya, M. (2008). *Epistolohiya u labiryntakh muzychnoyi istoriyi* [Epistolology in the labyrinths of musical history]. Avtograf (ukr).
8. Korniy, L. (1996). *Istoriya ukrayins'koyi muzyky. Chastyna 1 (vid naydavnishikh chasiv do seredyny XVII stolittya)* [History of Ukrainian music. Part 1 (from ancient times to the mid-17th century)]. Vyd-vo M.P. Kots' (ukr).
9. Korniy, L. P., & Syuta, B. O. (2014). *Ukrayins'ka muzychna kul'tura. Pohlyad kriz' viky* [Ukrainian musical culture. A view through the ages]. Muzychna Ukrayina (ukr).
10. Korniy, L. P., & Syuta, B. O. (2011). *Istoriya ukrayins'koyi muzychnoyi kul'tury* [History of Ukrainian musical culture]. NMAU im. P. I. Chaykovs′koho (ukr).
11. Zakovych, M. M. (Ed.). (2009). *Kul'torohiya: ukrayins'ka ta zarubizhna kul'tura* [Culturology: Ukrainian and foreign culture] (4th ed.). Znannya (ukr).
12. Mykhaylychenko, O. V. (2007). *Muzychno-estetychne vykhovannya ditey ta molodi v Ukrayini (retrospektyvno-teoretychnyy aspekt)* [Musical and aesthetic upbringing of children and youth in Ukraine (retrospective-theoretical aspect)] (2nd ed.). VAT «Sums′ka oblasna drukarnya», vydavnytstvo «Kozats′kyy val» (ukr).
13. Ohiyenko, I. I. (1992). *Ukrayins'ka kul'tura. Korotka istoriya kul'turnoho zhyttya ukrayins'koho narodu* [Ukrainian culture. A short history of the cultural life of the Ukrainian people]. Dovira (ukr).

14. Vernadsky National Library of Ukraine. *Sofiyivs'ka zbirka: arkhivni materialy. № 127/381 [Muzychno-teoretychni traktaty XVII–XVIII st. : rukopys]* [Sophia collection: Archival materials. No. 127/381 (Music-theoretical treatises of the 17th–18th centuries: Manuscript)] (ukr).
15. Cherkasov, V. (2014). Rozvytok muzychnoyi osvity u period Seredn′ovichchya ta Vidrodzhennya [Development of musical education in the period of the Middle Ages and Renaissance]. *Naukovi zapysky Kirovohrads'koho derzhavnoho pedahohichnoho universytetu imeni Volodymyra Vynnychenka. Seriya: Pedahohichni nauky*, 125, 13–17 (ukr).
16. Tsalay-Yakymenko, O. (2002). *Kyyivs'ka shkola muzyky XVII stolittya* [Kyiv school of music of the 17th century]. Naukove tovarystvo im. T. H. Shevchenka (ukr).
17. Tsalay-Yakymenko, O. S. (2004). *Kyyivs'ka shkola muzyky XVII st.: kyyivs'ke piniye, kyyivs'ka nota, kyyivs'ka hramatyka* [Kyiv school of music of the 17th century: Kyiv singing, Kyiv notation, Kyiv grammar] [Author's abstract of Doctoral dissertation, National Music Academy of Ukraine named after P. I. Tchaikovsky] (ukr).
18. Yakovenko, N. M. (2006). *Narys istoriyi seredn'ovichnoyi ta rannyomodernoyi Ukrayiny* [Essays on the history of medieval and early modern Ukraine]. Krytyka (ukr).

THE DEVELOPMENT OF UKRAINIAN MUSICAL CULTURE IN THE MIDDLE AGES

L. M. Sbitnieva, O. F. Sbitnieva

This article analyzes the development of Ukrainian musical culture, which played a significant role in Ukraine's cultural and artistic landscape and influenced the formation of artistic tastes among Ukrainian youth during the Middle Ages. It is emphasized that Ukrainian musical culture originated in the distant historical past.

The study reveals that Kievan Rus' reached a particularly high level of political and cultural prosperity in the 11th century under Princes Volodymyr and Yaroslav. The significance of this period in the cultural history of the Ukrainian people is extremely important, as it was during this time that the foundations for the development of literature, architecture, and musical art were laid. As one of the key components of public culture, music was closely intertwined with the culture and daily life of the people.

It is emphasized that even in those days, professional musical art began to develop in Kievan Rus', which, in addition to examples of folk art, included church music and the music of the princely courts. Great importance began to be attached to musical education.

It has been demonstrated that the most popular form of folk musical creativity was the folk song. As early as the era of Kievan Rus', instrumental dance music was widespread in Ukrainian culture. Secular music-making began to develop in Ukrainian society starting in the 15th century. The emergence of polyphonic singing in Ukraine in the 16th century contributed to the beginning of the systematization and codification of the fundamentals of

the art of singing, as well as to intensive creative activity. Professional music in the 15th century was concentrated in major cultural.

***Keywords**: Ukrainian musical culture, Kievan Rus', the Middle Ages, folk songs, church chant, brotherhood schools, Kyiv chant, part-singing, musical culture, music education, cultural and artistic sphere, musical traditions, musical creativity, composers*

Сбітнєва Людмила Миколаївна – доктор педагогічних наук, професор, професор кафедри музичного мистецтва та хореографії факультету мистецтв Луганського національного університету імені Тараса Шевченка, заслужений працівник культури України, e mail: sbitneva.l@gmail.com

Сбітнєва Олена Федорівна – кандидат педагогічних наук, доцент кафедри академічного та естрадного вокалу Факультету музичного мистецтва і хореографії Київського столичного університету імені Бориса Грінченка, e-mail: sbitneva.elen@gmail.com

Sbitnieva Lyudmyla Mykolayivna – Doctor of Pedagogical Sciences, Professor, Professor in the Department of Music and Choreography at the Faculty of Arts of Taras Shevchenko National University of Luhansk, Honored Worker of Culture of Ukraine; email: sbitneva.l@gmail.com

Sbitnieva Olena Fedorivna – Candidate of Pedagogical Sciences, Associate Professor in the Department of Academic and Popular Vocal Performance at the Faculty of Music and Choreography, Boris Grinchenko Kyiv Metropolitan University; e-mail: sbitneva.elen@gmail.com

Стаття надійшла до редакції 25.08.2026.
Стаття прийнята до друку після рецензування 11.09.2026.
Стаття опублікована 30.10.2026.

Стаття з відкритим доступом,
відповідно до умов ліцензії
Creative Commons (CC BY 4.0)